

Koós Tamás

Buda Béla munkássága az addiktológia területén

Lehet-e egy hatalmas életművet összefoglalni néhány hónap távlatából? Elégké távol vagyunk-e már Buda Béla életművétől, hogy lássuk annak minden elemét?

A válasz valószínűleg: nem.

A gondolatok még hatnak, az írásokat olvassák, a tanítványok dolgoznak. Azok a folyamatok, amelyeknek elindításában Buda Béla részt vett, még zajlanak. Azok a programok, kezdeményezések, amelyeknek kialakításában része volt, még nem értek véget. Van olyan alkoholpolitikai dokumentum, amelynek elindításánál ott volt, és amely 2014 első harmadában még az államigazgatás egyeztetési folyamataiban bolyongott.

Korai még az addiktológiai munkásságát összefoglalni, talán évek múltán lesz elég távlatunk ahhoz, hogy érdemben beszélhessünk róla. Hatásait összefoglalni ma még lehetetlen, ez a kísérlet is csak rövid tisztelgés egy életmű legfontosabb pillanatainak bemutatásával.

A teljes életműből nem is lehet minden esetben kiválasztani, hogy mi tartozik az addiktológiai munkához, és mi a mentálhigiéné tárgykörébe, mi a kommunikációs munkásság része, és mi az, ami nem elsősorban a tudós, hanem a gyógyító ember tevékenységéhez köthető. A határok nem húzhatók meg egyértelműen, és talán nincs is értelme ezeket a határokat így meghúzni egy összefüggő, koherens életművön belül. Amikor a devianciáról írt Buda Béla, akkor a szenvedélybetegségekről kialakított képünk is változott, a közösségek szerepéről írva a szenvedélybeteg ellátásnak formái is előkerültek. Nem izolált, egymástól független területeken működött, hanem – korunk lélek-polihisztoraként – az egymással rokon, egymásból következő és egymással természetesen összekapcsolódó szakterületeket művelt egy időben, egy-egy íráson, előadáson belül is.

Buda Béla írta saját alkotói hitvallásaként: *„katalízis: megindítani és fenntartani folyamatokat, azokkal elvegyülve, de a végén eredeti formában kiválva”.*

Ez a katalízis még mindig történik, a folyamatok zajlanak, még ha a katalizátor, amely elindította őket, már nincs is személyében jelen. De szellemében ott van.

Ahogy a munkamódszer a katalízis volt, a munka célja az emberi szenvedés enyhítése. Buda Béla minden munkája, minden előadása és írása erről szólt. Az addiktológiai munkássága is az emberi szenvedés enyhítése köré szerveződött.

A hippokratészi eskü szövege szerint:

„...Tehetségemhez és tudásomhoz mérten fogom megszabni a betegek életmódját az ő javukra, és mindent elhárítok, ami ártana nekik.”

Buda Béla addiktológiai munkásságának hármassága is e köré a gondolat köré csoportosítható:

- „tehetségemhez és tudásomhoz mérten” – a tudóslét, a tudás és a saját – és mások – tehetségének és képességének gyarapítása;
- „megszabni a betegek életmódját az ő javukra” – a gyógyítás mindennapjai;
- „és mindent elhárítok, ami ártana nekik” – a társadalompolitikai szerepvállalás, igazgatási feladatok, az emberi lelket nyomorító dolgok elleni fellépés.

Ez a három együtt teszi ki azt a teljességet, ami Buda Béla addiktológiai tevékenységét jellemezte. Olvasott és írt, tanult és tanított. Gyógyított: vagy mint pszichiáter, pszichoterapeuta, vagy mint kórházi osztály vezetője, egy egész szervezeti egységet irányítva. És időnként minden belső vívódásának dacára igazgatási feladatokat vállalt, országos intézetekben volt vezető, nemzeti programok kialakításában vett részt, bár „zászló” vagy zászlóvivő soha nem szeretett volna lenni.

Ebben is, ahogy magában az addiktológiában és általában a gyógyításban a holisztikus szemléletet képviselte. A „holosz” (χολος) szó teljességet jelent, és Buda Béla, a gyógyító, a tanító és vezető az embert egésznek tekintette, a test, a lélek és a szellem egységét kereste. Ezt a kihívást kevesen tudták kezelni, képviselni az addiktológia területén – egyben látni az egyén szenvedését, a család számára jelentett kihívásokat,

a közösség felelősségét és szerepvállalását, valamint a társadalom viszonyát a szenvedő emberhez, illetve a függőséget okozó szerhez.

Mindez a teljesség, a szerfogyasztás okozta problémák átlátása, a komplex, az egyén, a környezete és a társadalom szintjén történő együttes megértés és beavatkozás lehetősége a szenvedés enyhítése iránti elkötelezettségből táplálkozott, és ez volt az a hajtóerő, ami a teljes addiktológiai spektrum áttekintésére és tanulmányozására, a gyógyító munka végzésére ösztönözte Buda Bélát.

Művei ezt a látásmódot tükrözik vissza. Nem egy esetben hazai viszonylatban új látásmódok és koncepciók jelentek meg írásaiban, olyan ismeretek és elképzelések, amelyek az adott időszak szemléletmódját vizsgálják, megkövesedett hiedelmeket és dogmákat kérdőjeleznek meg, és a tudomány eszközeit veszik igénybe a hatékony intervenciók megtervezéséhez.

Az alkoholprobléma témakörében írott könyvek, könyvfejezetek, szakirodalmi publikációk száma óriási, részletes áttekintésük és értékelésük talán csak évek múltán lesz lehetséges, maguknak a szakirodalmi közleményeknek a lajstromba vétele is hosszú időt vesz majd igénybe. Ebben a rövid írásban csak a legfontosabb, korszakhatárokat jelző, és a mostani szakértő generációknak utat mutató írásokat emelem ki.

Az egyik ilyen „Az alkoholológia új távlatai. Utak az alkoholproblémák megértéséhez, megelőzéséhez és korai kezelésbe vételéhez” című írás. A maga korában úttörő jelentőségű volt. Az alkoholprobléma területén a korai kezelésbe vétel alkalmazása, a rövid intervenció széles körű elterjesztésének gondolata 20 évvel ezelőtt forradalmi gondolat volt. Az elképzelés népegészségügyi jelentőségű gondolat, a világ szakmai közösségében akkoriban keresett magának utat ez az eszme. A hagyományos terápiás megközelítés mellett itt jelent meg az elsők között a tömegesen alkalmazható, egyszerű, mindenütt megjeleni képes problémaszűrés, és a ráépített célzott, személyes intervenció gondolköre. A rendszerszintű megvalósítással mindmáig adós a magyar egészségügyi ellátórendszer és népegészségügyi szakma. Az utolsó, részletesen kidolgozott, erre irányuló szakmai dokumentumsorozat is Buda Béla aktív közreműködésével jött létre 2010-ben.

A gyógyító megközelítésben a „Szenvedélyeink. Megelőzés, felismerés, rehabilitálás” című munkája a holisztikus szemlélet megjelenítése. E szerint a szenvedélybetegségek megelőzése, kezelése és a rehabilitáció egységes folyamat, amely az ember

és közösségeinek szerepéről és megerősítéséről szól. Nem önmagában szemléli a szenvedélybeteget, illetve szerfogyasztót, hanem környezetében, közösségében vizsgálja, mint ahogy a terápia lehetőségei is csak ilyen módon értelmezhetőek Buda Béla szerint.

Az alkoholprobléma társadalmi szintű megértésének igénye már évtizedekkel ezelőtt megjelent Buda Béla munkásságában. Szerzőtársaival (Andorka Rudolf és Cseh-Szombathy László) számos olyan kötetet publikáltak, amelyek teljesen új értelmezést adtak az alkohol és társadalom viszonyának. Ilyen például – csak a korszakos jelentőségüket említve – „Az alkoholizmus kifejlődésének tényezői” 1972-ből, valamint az ezzel foglalkozó tudósgenerációk számára iránytűként szolgáló „A társadalmi beilleszkedés zavarái Magyarországon” 1986-ból. Ezek a munkák a szenvedélyproblémát társadalmi kontextusban értelmezték. Újszerű megközelítést jelentettek, a szűkebb értelemben vett orvosi-biológiai szemléletet meghaladó értelmezési keretet adtak egy olyan korban, amely tagadta és rejtette a társadalmi diszfunkciónak a létezését is.

A szenvedő ember ettől kezdve nemcsak a deviáns, bűnös szerepében jelent meg a társadalom számára, hanem sajátos társadalmi konstellációk áldozataként is. Ez a betegek stigmatizációját csökkentette, egyben az alkoholprobléma társadalombeli működésének megértését is elősegítette.

A gyógyító munka a gyógyító ember számára magától értetődő tevékenység. Buda Béla esetében a gyógyító munka a betegellátás mellett kiegészült gyógyítást végző osztályvezető főorvosi munkával. A gyógyítás során olyan új szellemiséget árasztva végezte munkáját, amely az osztályokon dolgozó orvosok, pszichológusok és ápolók tevékenységén keresztül messze sugározva meghatározta az adott osztály szervezeti környezetét.

Buda Béla munkásságának is hatalmas része volt abban, hogy az orvosegyetemi oktatásban előtérbe került az orvos-beteg kommunikáció jelentősége; az orvosegyetemi oktatói munka, a „gyógyítók” felkészítése révén a hazai betegellátásban dolgozók felkészültsége növekedett meg, és ezen keresztül a betegek ellátása vált emberibbé, nem utolsó sorban a betegek számára érthetőbbé és átláthatóbbá, elfogadhatóbbá.

A legnagyobb kihívás a tudós és gyógyító számára az államigazgatási szerep vállalása volt. Az adminisztratív körülmények okozta nehézségek vállalására az az ethosz vezette, amely a szenvedések enyhítésében az „és mindent elhárítok, ami ártana nekik”

mondatban fogalmazható meg. Vállalta a vezetői szereppel járó nehézségeket és feszültségeket annak érdekében, hogy országos szinten is hozzájárulhasson a betegeket, családjaikat és a közösségeket sújtó szenvedélyproblémák enyhítéséhez, az alkohol- és drogprobléma visszaszorításához.

Emiatt vállalta a Nemzeti Egészségvédelmi Intézet, az Országos Addiktológiai Intézet igazgatását, továbbá részt vett a Nemzeti Drogmegelőzési Intézet megalapításában és működtetésében tudományos igazgatóként. E szerepvállalásokat a társadalmi szintű beavatkozás ígérete és lehetőségei motiválták, szolgálatot vállalt az ágazati szintű intézményeknél végzett vezetői megbízásokkal. Mindezt olyan forrongó időszakban tette, amikor az adott szakmák kialakulóban voltak, vagy éppen radikális szakmai változásokon mentek keresztül. Tevékenységét a gyakran turbulens politikai közeg sem segítette, gondoljunk itt a rendszerváltozást követő évekre, vagy éppen a 2006–2010 közötti időszak pszichiátriai és addiktológiai ellátó-rendszert sújtó intézkedéseire.

Nehézséget okozott számára a mindennapi munkában az államigazgatás közelsége és a szakmai autonómia összeegyeztethetősége. Mindezen nehéz körülmények ellenére és között az általa vezetett intézményekben innovatív intézményi projektek és gyakorlatok jöttek létre és honosodtak meg. Csak kiragadott példaként: részt vett a drogmegelőzés hazai rendszerének létrehozásában és szakmai megalapozásában; vezetése alatt jött létre a korszerű kábítószer-kezelési adatgyűjtési rendszer; innovatív, a szűrést, helyi együttműködést és korai kezelésbe vételt előmozdító projektek valósultak meg; kialakult a korszerű egészségkommunikáció elmélete és gyakorlata.

A legnagyobb dilemmát és kihívást a nemzeti politikák megalkotásában való részvétel jelentette. Ezekben ott volt a hatni képesség lehetősége és varázsa az „és mindent elhárítok” félmondatával. A másik oldala ennek az ígéretnek és lehetőségnek a politika „labirintusa”, a szellemiségétől idegen működési mechanizmusok (lásd: empátia és politika viszonya), az eltérő időtávok alkalmazásának nehézségei voltak.

Buda Bélát ebben a tekintetben a megértés és együttműködés szándéka vezette, tudósi és gyógyítói idejét és energiáját saját maga korlátozta egy átfogóbb beavatkozás-rendszer létrehozásának reményében.

Az alkoholpolitikai erőfeszítések nem hoztak átütő eredményt, a hazai, 2001-ben, 2003-ban és 2006-ban elkészült dokumentumok – részben

egy átfogó népegészségügyi program részeként, részben önálló szakmapolitikai dokumentumként – nem tudtak a megvalósulás irányába látható lépéseket tenni, annak ellenére sem, hogy szinkronban voltak a legjobb nemzetközi ajánlásokkal és dokumentumokkal. A munkássága utolsó két évében elkészült alkoholpolitikai szakpolitikai program még véglegesítésre és elfogadásra vár, ennek működését, hatásait már sajnos nem láthatja.

Gyümölcsözőbb volt a mindenkorai drogstratégiákban való részvétele. Igaz ez a 2000–2010-es stratégiai dokumentumra, amely a nemzeti szintű előrelépés igényével és várakozásával jött létre, és feladatát számos ponton be is teljesítette. Nemcsak intézmények, működési modellek, szakmák jöttek létre Buda Béla részvételével, hanem a tőle tanultak mindmáig meghatározzák sok-sok szakember működését, ezen keresztül alrendszereket, egyetemi tanszékeket és intézeteket, országos intézményeket.

A 2013-ban elfogadott drogstratégia megvalósulását már nem láthatta, a hozzá kapcsolódó akcióterv kialakításának elkezdésében még részt vett, csakúgy, mint a stratégiát alapjaiban támogató kutatási program megtervezésében és lebonyolításának felügyeletében.

Ahogy Selye János írja *Álomtól a felfedezésig* című könyvében: „...a tudomány nemcsak felfedezés, hanem életszemlélet, jellem, temperamentum és képzelőerő dolga is. Korunk a tudományra épül, és igényli a tudós emberi megnyilatkozását, indítékainak, eszméinek, véleményének ismeretét is.”

Buda Béla addiktológiai munkássága a tudós munkássága, a gyógyító emberé és a nemzet jövőjéért aggódó szellemi iránymutató munkássága. Buda Béla életműve és munkássága az addiktológia területén is olyan, mint egy kristály. A kristály minden oldala tükröz, és belenézve egy kicsit magunkat – kérdéseinket, dilemmáinkat, hitünket – is látjuk benne. Minden oldala más, minden átsütő sugár eltérő színt mutat. Egységes egész, amelyet a különböző irányokból szemlélve egy kicsit mindig mást és mást látunk, de a lényeg: a tudás, az emberség, a tenni akarás és a példamutatás egysége minden kicsiny részletében benne van.

Ezt a munkásságot értékelni óriási feladat, az időtávlat ehhez nélkülözhetetlen, mint ahogy az is, hogy az általa teremtet, elindított szakmais-kolák saját eredettörténetükbe beépítsék mindazt, amit Buda Béla szellemi kisugárzása jelentett az addiktológia területén.